

СТАНОВИЩЕ

от д-р Валентина Георгиева Ганева-Райчева, доцент в Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей към Българската академия на науките

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата докторска програма „Етнология“

Автор: *Димитър Иванов Василев*

Тема: *Институционално развитие и музеифициране на народната култура в съвременността*

(По примера на занаятите и организираното занаятчийство в България)

Научен консултант: *доц. д-р Виолета Калинова Коцева*

1. Общо представяне на процедурата и докторанта. Със заповед № РД-38-50/02.02.2026 г. на ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Институционално развитие и музеифициране на народната култура в съвременността (По примера на занаятите и организираното занаятчийство в България)“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Етнология“. Автор на дисертационния труд е Димитър Иванов Василев, докторант в самостоятелна форма на обучение към катедра „Етнология“ на Историческия факултет с научен консултант доц. д-р Виолета Коцева.

Представеният от Димитър Василев комплект материали е в съответствие с Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“ и включва всички необходими документи.

Д. Василев е възпитаник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – бакалавър по етнология (2007 г.), магистър по културология и мениджър на културно наследство (2013 г.). В периода 2008 –2017 г. е уредник в Етнографския музей към Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН. От 2017 г. докторантът работи в Националния исторически музей в гр. София, където понастоящем е ръководител на отдел „История на България през Възраждането, XVIII – XIX в.“. От 2018 г. е хоноруван преподавател в Националната художествена академия. През декември 2023 г. е зачислен като докторант в самостоятелна форма на обучение в катедра „Етнология“ на СУ „Св. Климент Охридски“.

Дисертационният труд на Д. Василев се състои от увод, три глави („Институционализиране и трансформация на занаятите и организираното занаятчийство в съвременността“, „Музеифициране на народните занаяти. Развитие на занаятчийството като част от експозициите на открито“, „Институционално развитие и музеифициране на народните занаяти. Трансформация на организираното занаятчийство (По примера на гр. Троян)“), заключение, библиография и приложение. Общият обем на труда е 359 страници, от които 313 страници авторски текст и 46 страници приложение. Библиографията включва 266 източника, от които 240 заглавия на кирилица и 26 заглавия на латиница. Отделно се цитират нормативни актове и документи, архивни материали и интернет източници, свързани с проблематиката. Приложението съдържа 92 илюстрации от архиви на майстори, от личния архив на докторанта или от интернет източници, по теми, развити в дисертацията. Представена е декларация за авторство и оригиналност на резултатите, както и за коректност на библиографските цитирания.

Докторантът декларира 16 публикации по темата на дисертацията, от които 3 под печат, направени в периода от 2011 г. до сега. Общо Д. Василев е автор на 34 публикации, съсъставител е на 1 тематичен сборник (Изд. на БАН „Проф. Марин Дринов, 2018), на 2 каталога за изложби (2020 и 2024) и един пътеводител (2023) на Националния исторически музей в София.

2. Актуалност на тематиката, познаване на проблема, методика на изследването.

Предмет на дисертационното изследване е „институционализирането на занаятчийството и новите роли и функции, които занаятите и майсторите придобиват чрез коопериране, създаване на централизирана браншова организация, съвременна пазарна икономика, както и превръщането на част от тях в културно наследство и обект на музейно експониране“ (с. 6). Процесите на промяна, ефектите от тях, както и валоризацията на традиционни знания и умения, свързани със занаятите, не са били обект на цялостно и системно проучване и не са изследвани пълноценно в етнологика перспектива у нас. Проблемът е многоаспектен – освен културни специфики, има политически, икономически, образователни и социални измерения. В дисертационния труд всички тези измерения са анализирани в историческа и съвременна перспектива.

Какво се случва с традиционното занаятчийство в България? Защо някои занаяти отмират, а други оцеляват? Как домашни дейности се превръщат в занаяти? Как локални занаяти стават емблематични на национално ниво? Как те се превръщат в културно наследство? Какво е мястото на съвременното занаятчийство в пазарната икономика на страната? Може ли да се говори, че занаятчийството е „контрапункт на масовото производство“? На тези и на други подобни въпроси авторът дава отговори в своята дисертация, като проследява последователно трансформациите в занаятите, занаятчийското производство и организираното занаятчийство.

С примера на занаятите Д. Василев се включва в големия диалог за наследството, въпрос, който занимава учените през последните десетилетия. Въпреки нарастващия брой на публикациите по тази проблематика, тя все още е предизвикателство за изследователите. Вероятно това се дължи на сложната природа на наследството – на неговия конструиран и динамичен характер. Оценка на местни културни ресурси и тяхната валоризация, изискват адекватни политики и действия, за да могат реално да се превърнат в ресурс за местно развитие и повишаване на качеството на живот. Важни проблеми, които ангажират вниманието на учените в последно време.

Избраната методология за набиране на информация е адекватна и позволява плътност на описанието. Теренното проучване е осъществено с класически етнологички методи. Основава се на интервюта (с майстори и техни помощници, с роднини и преки наследници, с музейни специалисти и административни лица), на преки наблюдения и изследване на отделни случаи (case studies). Обхваща голям брой респонденти в различни краища на страната и в чужбина и е резултат от многогодишен интерес. Многократните наблюдения в някои места и повторните интервюта с част от респондентите позволяват на докторанта да регистрира евентуални промени в тяхната оценка за преживяното и ежедневието им като занаятчии. Проучени са архиви (лични и обществени), нормативни документи, обемна научна литература, публикации на музейни и други специалисти, публикации в интернет. Оценка на високо разнородната емпирична база, с която работи Д. Василев.

Методологията на изследване включва историографски анализ, интерпретативен анализ и биографичен подход. Показва се добро познаване и осмисляне на изворовата база и изследванията по проблематиката (на етнологи, изкуствоведи, художници и др.). Избраната методология позволява постигане на поставената цел и задачите, както и аргументиране на тезата, формулирана в дисертацията.

3. Оценка на дисертационния труд и приносите. Дисертационният труд се отличава с ясна, логична и стройна структура. Много добре са формулирани целта и задачите на изследването, тезата, която ще бъде доказана, линиите, които ще се следват. Добро впечатление прави структурирането на отделните глави – всяка от тях съдържа проблема, които ще се разглеждат, подходите и емпиричната база, на които ще се основават разсъжденията, разгръщане на анализа, задълбочаване на рефлексии с прецизно изследване на конкретни случаи и накрая обобщение. Като много удачно решение за целите на изследването приемам трета глава, в която трансформациите в организираното занаятчийство, институционалното развитие и музеифицирането на народните занаяти се разглеждат обстойно на примера на Троянско.

Оценявам дисертацията на Д. Василев като приносно изследване за етнологията. Основава се на овладяна теория и емпирия. Впечатлява със зрелостта и задълбочеността на изс-

ледваната проблематика, с умението на автора да анализира социални и културни процеси, като ги поставя в контекста на политическите реалности.

Безспорно достойнство на труда е широкият исторически и културен контекст на изследването, прокараните нишки от XIX век до съвременността, въпреки че основният анализ обхваща периода от средата на XX в. до първите две десетилетия на XXI в. Открити са практики, характерни за традиционното общество, трансформации по време на създаването и утвърждаването на националната държава, процесите през периода на държавния социализъм, по време на прехода към демократично управление и към днешния ден. Д. Василев убедително показва устойчивите и променящите се значения на изследвания обект, промените в занаятчийските институции и занаятите, в обучението в даден занаят, в практикуването му, в общественото му значение. Изведени са модели на трансформациите на занаятите.

Друго достойнство на дисертационното изследване е многопластовият анализ, проследяването на промените в занаятите и организираното занаятчийство на три равнища – през държавните политики и институциите, през съдбата на определени занаяти, през личните истории и преживявания на майстори, практикуващи конкретен занаят. През фокуса на отделните случаи докторантът навлиза в детайли за отражението на процесите, които обвързват пазара, занаята, изкуството и културното наследство в периода след демократичните промени, откроява житейски стратегии за поддържане на даден занаят.

Високо оценявам анализите, които разкриват факторите за промените на занаятите и занаятчийското производство в годините на държавния социализъм. Показани са ефекти от функционирането на занаятите в нова среда чрез централизирана занаятчийска организация. Открити са обстоятелствата за жизнеността на някои занаяти в различна форма. Осъществени са точни наблюдения върху съчетаването на наследени форми, техники, естетика и комерсиално развитие към изработването на стоки за пазарно производство. Открити са процеси на трансформация на част от занаятите в народни художествени занаяти, както и превръщането им в народно изкуство през призмата на приложното и декоративното. Специалният фокус върху грънчарството и изработването на керамични изделия дава възможност на автора да представи локални центрове с традиции в това производство (Бусина, Габровско, Троянско) и тяхната различна съдба през годините.

Важно достойнство на труда е последователното проследяване на културните политики и ефектите от превръщането на някои занаяти в елемент на културното наследство на българите, в маркер на националната идентичност в контекста на различни политически режими и важни промени в българското общество. Чрез задълбочени анализи на прилагани културни политики и стратегии за адаптиране към промените докторантът разкрива как „се съчетават символни и утилитарни стойности в изобретяването на механизми за оцеляване в различни по функция и роля сфери“, как практикуването на оценностени знания и умения, предавани през поколенията, се превръща в живо наследство. Високо оценявам втора глава, в която се предлагат ценни наблюдения върху процесите на музеифициране на „народните занаяти“ и възможностите за развитието им като част от експозициите на открито. На примерите на Регионалния етнографски музей на открито „Етър“ и Музея на открито „Глентлайтен“ в Бавария авторът представя политики и практики, чрез които тези институции „предоставят нов път на развитие на занаятчийство в специфична, но и контролирана среда, което определя и различни характеристики и трансформации на технологичните процеси и занаятчийската продукция“.

Д. Василев убедително показва, че конструирането на наследство и валоризацията му не е краткотраен процес, не е даденост, статична във времето, а динамична структура; процес, който е обусловен от много фактори, изисква целенасочени политики и управление. Ако се излезе от конкретния пример със занаятите и се мисли по-мощно, може да се обобщи, че този процес е успешен, ако и когато стъпва върху три важни постаментата. Първият е идентифицирането на специфичните културни ресурси, своеобразни резервоари на паметта, които съдържат и активират „спомени“ за материализирана човешка дейност и начина за организацията ѝ, за живи особености на човешкото познание, изразени в устни традиции, практики, изкуства, съхранени и предадени през поколенията. Вторият включва концепция и набор от инструменти за изграждане и управление на знания, базирани на оценностените културни ресурси. Третият постамент е умелото използване на тези културни ресурси за целите на

бъдещето, за трансфера на знания и за формиране на съвместни иновации и идентичност. В своето изследване за занаятите и валоризирането им като живо наследство докторантът представя успешни примери за управление на традиционни знания и умения с оглед на бъдещето.

Препоръчвам публикуването на труда. Той несъмнено ще предизвика широк интерес поради високата си познавателна стойност. На примера на занаятите и занаятчийското производство Д. Василев откроява и важни процеси в българското общество и култура от втората половина на XX в. до днес.

Бележки и препоръки. Смятам, че заглавието на дисертационното изследване можеше да не включва понятието „народна култура“. Авторът още в първото изречение на увода отбелязва, че то съдържа условност. Във втория абзац използва като синоним „т.нар. традиционна култура“. Какво се разбира под *народна култура* – културата на неотчуждения труд, на патриархалното село, на доиндустриалното общество? Тя обаче не е единна култура, а има локални/регионални характеристики. Характерно за нея е неразривното единство на естетически/художествени и утилитарни функции, отличава се със специфики в социализирането, предаването и разпространението на знания и умения. Занаятчийството е специализиран труд, който е полупрофесионален поне в прединдустриалния период. Ако понятието „народна култура“ не се уточнява и дефинира в дисертацията, не е необходимо да стои в заглавието, още повече че обект на изследване са трансформациите в традиционните занаяти и занаятчийското производство в периода от втората половина на XX век и първите две десетилетия на XXI век. При бъдещо публикуване на дисертационното изследване смятам, че първата част на заглавието е добре да се преформулира или да отпадне. Според мен по-удачно е „народна култура“ да се замени с „традиционни знания и умения“. Така авторът реално ще може да постави своите разсъждения за занаятите и занаятчийството в по-широк контекст на институционализиране, оценностяване и музеифициране на съхранени знания и умения от прединдустриалния период на България. Употреби на фолклорни текстове и локални културни традиции с оглед на идеята за конструиране на националното се регистрират още през Възраждането. Те се осъзнават като важен ресурс за конструиране на национална самобитност и разпознаваема културна идентичност. Процесите по изобретяване на високи културни сфери, които черпят ресурс от фолклорната култура като дълготрайна традиция с локално разпространение продължават с различна ритмичност и идеологична насоченост в следсвобожденска България и по време на държавния социализъм. Определени форми на културно изразяване, определени умения стават обект на държавно протекционизиране, губят своята локалност и се превръщат в надлокални форми, в емблеми на националната културна идентичност, а естетическата им функция става доминираща за сметка на утилитарната.

Препоръчвам при бъдещо публикуване на дисертационното изследване да се включат рефлексии, свързани с две основни културни политики на България за опазване на нематериалното културно наследство: системата „Живи човешки съкровища – България“ и Националният регистър на нематериалното културно наследство (НКН), които се реализират след 2006 г.¹ Сферите, в които се проявява това наследство, са: устни традиции и форми на изразяване, изпълнителски изкуства; социални обичаи, обреди и празнични събития; знания и обичаи, отнасящи се до природата и вселената; знания и умения, свързани с традиционните занаяти². Погледът към вписаните през годините елементи в Националната представителна листа на НКН ще обогати примерите и разсъжденията за оценностени традиционни занаяти. Като добри примери за управление на наследството с оглед на бъдещето в Регионалния етнографски музей на открито „Етър“ (втора глава, т. 5) могат да се посочат подготвените от институцията кандидатури за работещи там майстори („Христо Маринов – майстор

¹ Бележка № 275 на с. 166 се нуждае от корекции.

² В Националния регистър на НКН традиционните занаяти, домашни дейности и поминъци са под № 5 в националната номенклатура на дейностите. Традиционните занаяти и домашни дейности включват следните дейности: обработка на глина, обработка на метал, традиционни строителни практики, обработване на камък, на дърво, на кожа, изработване на изделия от растителни материали, от текстилни материали, изработване и поддържане на изделия с комбиниране на материали, рисуване със старинни техники и естествени багрила, изработване на предмети за обреди и празници.

мутафчия в музея „Етьър“³ и „Сладкият аромат на наследството. Боян Минчев – майстор шекерджия“), които успешно са вписани в Националната представителна листа на нематериалното културно наследство (първият през 2022 г., а вторият през 2024 г.). Културните политики за опазване на НКН отразяват една важна тенденция в последните двадесет години, която се изразява в реабилитиране на локалното и важната роля на местните общности при оценностяването, съхраняването и трансмисията на знания и умения, предавани през поколенията.

***

Бележката за термина „народна култура“ не е от съществено значение за направеното от Д. Василев пълнокръвно изследване върху занаятите и техните институции. Препоръките са предложения за обогатяване на наблюденията при бъдещо публикуване на дисертационния труд. В своето изследване Д. Василев убедително доказва тезата, че занаятите (както и други знания и умения, предавани през поколенията) се инструментализират от различните политически режими. Откроява как в съответствие с господстващата идеология се формират и реализират определени политики, които променят естественото развитие на занаятите. Показва, че промените са многоспектърни, обхващат формите на сдружаване на занаятчиите, обучението в даден занаят, производствения процес и реализацията на занаятчийската продукция. Анализира обстойно как налагането на определени естетически критерии, добавянето на нови стойности, нови функции влияе върху съдбата на традиционните занаяти – едни отмират (не само заради процесите на модернизация и индустриализация), други се превръщат в народни художествени занаяти, в народно изкуство, в национални емблеми на българската култура. Бавното, ръчното и авторското производство като контрапункт на механизирания типично производство се оценностява и музеифицира.

По темата на дисертацията са направени 16 публикации в рецензирани издания (научни списания и тематични сборници), от които 3 под печат. Периодът на публикуване (от 2011 г. до сега) и техният брой са свидетелство за дълготрайния интерес на докторанта към проблематиката. **Авторефератът** отразява съдържанието и резултатите от дисертационното изследване. Отбелязвам като пропуск, че липсват изведени в края на автореферата приноси. **Не се констатира плагиатство.** Дисертационният труд съдържа оригинални резултати от проведени от автора проучвания. Коректно са цитирани ползвани източници и резултати на други учени.

В заключение, дисертационният труд съдържа научни резултати, които отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Димитър Иванов Василев притежава добри теоретични знания и професионални умения по етнология, показва качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване. Трудът „Институционално развитие и музеифициране на народната култура в съвременността (По примера на занаятите и организираното занаятчийство в България)“ отговаря на критериите за дисертационно изследване – посветен е на актуална проблематика и значима тема, която не е разработена в българската етнология в пълнота, основава се на лично проведено теренно проучване с адекватни методи за събиране на информацията, намерен е собствен изследователски ракурс, защитен убедително.

Убедено давам положителна оценка за проведеното изследване, представено в дисертационния труд и автореферата, и предлагам на научното жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Димитър Иванов Василев в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Етнология“.

13.03.2026 г.

Изготвил становището: .....

доц. д-р Валентина Ганева-Райчева

³ Номинацията на Хр. Маринов е спомената на с. 166.